

עלון דו שבועי מס' 41 • פרשת יתרו • כב שבט תש"ע

זמני השבת: ירושלים 16:41-17:55 תל אביב: 16:56-17:56 חיפה 16:45-17:54

אביחי כהנא חכם עדיף מנביא

החוכמה והנבואה, שני כוחות באדם ובמציאות, אשר חכמינו זכרונם לברכה הרבו לעסוק במהלך הדורות בהבדלים שבהם מחד, ובחיבורם מאידך. החוכמה מייצגת את המדוד והקבוע, התפתחות אנושית שתלויה היא במתנת שמים, אך ודאי בעיקר בפעולותיו ובהשתדלותו של האדם בצורה טבעית. הנבואה כללית ומופשטת, יכול ותלויה היא במצבו של המקבל אבל כל כולה התמסרות והבטלות אל מול הבורא המעניק, אל מעבר לטבע.

נראה כי שני כוחות אלו מביאים בצורה בולטת לאותה תוצאה, היא מפגש עם ה', ואולי משום כך המתח שהזכרנו בתחילה. אך בולט עוד יותר השוני המובהק שבדרך, ואולי גם טיב וסוג התוצאה הסופית. לימוד התורה מביא את האדם לעיסוק בדברי ה', ומתוך כך לקשר נפשי עימו. הנבואה כל כולה מפגש עם הקב"ה, כזה החסר מחיצות.

בראי ההסטוריה נגלה, כי במהלך הדורות חלה הפרדה בין הזמן בו שרתה הנבואה בצורתה הרגילה על נביאים, לבין הזמן בו התבטאה על ידי החכמים דווקא. כך אנו מוצאים את הגמרא בבבא בתרא (יב): "אמר רב אבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים". ראוי לציין כי רב אבדימי מתייחס לחורבן בית המקדש הראשון, שהרי בימי בית המקדש השני לא היו כבר נביאים (מלבד חגי, זכריה ומלאכי שהיו בראשיתו), ואין כוונתו שכבר בשעת החורבן פסקו הנביאים, שהרי בשבעים שנות החורבן עדיין היו, אלא כוונתו שהם פסקו משהוקם בית שני (אגדות מהרש"א שם, עמוד ב).

בענין הנבואה הניתנת לחכמים מסביר הריטב"א ש-על ידי כך משיגים הם (=החכמים) דברים שאין ביד השכל הטבעי להשיגם". נראה כי מעתה אין החכמים מתנבאים בצורת הנביאים קודמיהם ואף אינם מבטאים נבואתם בצורה זהה, אלא כפי שאומרת הגמרא בהמשך, כך מגיעים הם לידי הלכה שנאמרה למשה מסיני שכן ודאי שזו אינה נלמדת אך ורק מסברא אישית. גם הרמב"ן מפרש כי ניטלה נבואה מן הנביאים בדרך של נבואה וחזון ואולם נבואה בדרך החוכמה לא ניטלה.

כאשר נמשיך בסוגייתנו נמצא את אמירתו הידועה והחשובה של אמימר "חכם עדיף מנביא", אליה מגיע האמורא על ידי לימוד מן הפסוק בתהילים "וְנָבְאָ לְבַב חֲכָמָה" (צ, יב), "מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול".

במאמרו של הראי"ה זצ"ל "חכם עדיף מנביא" המובא ב-'זרעונים', 'אורות', נמצא הסבר מענין לשאלה מדוע ניטלה נבואה מן הנביאים וניטלה לחכמים. הרב מחלק ואומר כי כוחה של הנבואה מאז ומתמיד היה לראות את זרם הקלקלה הגדולה של עבודה זרה בישראל ולמחות נגדו בכל תוקף. הרב עומד על כך שהנביאים, כמו המשוררים והמליצים "יודעים להציג לראווה את הכיעור הכללי של הקלקולים שבחיים

ולמחות נגדם בכל עוז, אבל לחדור לתוך תוכם של כל הגורמים הפרטיים, איך מכשירים את החיים ומעמידים אותם על הבסיס הטוב ואיך משמרים אותם מכל קלקלה, גם קטנה שבקטנות, שסופה להעלות שרטון גדול ולהרס הרבה מאוד, דבר זה אין לו עסק עם כוח המדמה החם והעז, כי אם עם החוכמה המדייקת". הנביאים, כפי שמסביר הרא"ה, יודעים לזהות מגמות כלליות ואף לנבא תוצאות חמורות, אך "השערות הדקות, שמהן מצטרפות עבות העגלה של החטאת... אלה המה המסתרים הצפונים מעין כל נביא וחזה".

מאידך, מדגיש הרב כיצד דווקא דגש על קיום מצוות מעשיות ולימוד פרטי הלכותיהן בכל דיוקם הנמרץ מביא לידי כך שיצא הנועם הפנימי החבוי בהם "וזרם החיים ה-לוהי הטהור יגרש בעזו את חשכת עבודת אלילים מבלי תוכל עוד קום".

מעבר לכך, אליבא דהרב, עזיבה איטית ומזלזלת במעשים, בענפים ודיוקים, מפתחת דרך של הרס ומאבדת את האפשרות לגדול ברוח גם כן.

לעומת דברים אלו ועל רקע דבריו של אמימר בבבא בתרא, מעניינת המשנה המוכרת באבות (ב, יב): "איזהו חכם? הרואה את הנולד". ראיית הנולד, ודאי חלקה של הנבואה היא! ואילו כאן נתלה החכם בראיית הנולד! ניתן כמובן להסביר כי אין הכוונה כאן בראיה דרך נבואה כפי הדרך בה התנבאו הנביאים בעבר, אך נראה כי בכל זאת נקודה זאת משמעותית היא, ולו רק בכדי לסמן לו לאדם כי אל לו לסמוך על לימוד שכלי בלבד המנותק מדרכי החיים והעולם, שכן החכם האמיתי הוא זה שבעזרת חוכמתו רואה בסייעתא דשמיא ממש אל מעבר למה שכבר למד, אל מקום בו נמצאים החיים בשטפם ומלואם ולא בגבולם.

בנוסף נמצא את הגמרא בנדרים (לח.) "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם, גיבור ועשיר", ללמד שהחוכמה אף היא אינה נפקדת מאוצרותיו של הנביא, אשר לא יתנבא ללא סיבה או מוכנות כפי הראוי לנבואתו הוא.

נמצא איפוא, כי על אף השוני המהותי שבשני הכוחות הללו, ישנה חשיבות מכוונת להשלמתם.

כך גם נמצא בהמשך דבריו של הרב קוק ב-"חכם עדיף מנביא". "במשך הזמן נתגבר עסק החכמים על עסק הנביאים והנבואה נסתלקה, ארכו הימים והכללים החלו להתרופף, נבלעו בהפרטים ולא יראו החוצה". הצלחתם המבורכת של החכמים בהרחבת התורה, בהעמדת תלמידים ובשינון חוקים פרטיים ותולדותיהם, הביאה לעיתים להשכחת הכללים הפנימיים. לימוד העומק והרז, עומקי האמונה ומהות המצוות נדחקו במידת מה לצד, ואלו כבר אינם מתפתחים ומתבארים דים.

בימינו אלו, שצמיחת מהלך הגאולה מתגלה לפנינו, "אֲשַׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר" (יואל ג, א). "חוכמת סופרים תסרח, ואנשי הגבול, אלו תלמידי חכמים שמשמרים גבול לדבריהם, ילכו מעיר לעיר ולא יחוננו". אלא שהפעם, "לא כפרי בוסר כי אם כביכורים מלאי טל וחיים יצאו הניצוצות של התחלת אור הנבואה מנרתיקם, וזו תכיר בכללה את גודל פעולת החוכמה ובענוות צדק תקרא "חכם עדיף מנביא".

בשנים האחרונות אנו עדים לדרישה גוברת של תלמידי חכמים צעירים בתחילת דרכם, אשר אינם משליכים כלל את לימוד החוכמה המדייקת ומשקיעים כל מרצם וכוחם בשנותיהם היפות, ללימוד מעמיק ודקדקי בעומקה של הלכה. אלא שרוח ה' השורה על הארץ נכנסת גם אל ליבם ונשמתם, ואלו מבקשים עומק ורוח ופנים אשר יחובר יחד עם לימודם היומיומי. פעמים נבהלים אנו, חוששים שמא טעות יש כאן, בריחה מדרך ארוכה או עמל. מחנכים אינם מבינים השפה, ותלמידים בגדולתם, אינם דורשים מבוקשם.

אל לנו לחנך בצמצום, ומהצד השני עלינו להיזהר שלא להיסחף אחרי אופנות חולפות שיש בכוחם לעשות נזק של ממש. עלינו לתת את הדעת ואת רוחב הלב כיצד נעמיק, נראה ונלמד את הדרת החיים ונועם ה' אחד בכללותם. ●

אביחי כהנא, מחזור כ"ז, מלווה שיעור א' בישיבה, אחראי שבוע ישיבה וסטודנט למשפטים בבר-אילן, מתגורר במעלה אדומים.

שירת הים

שירת הים היא שיר השבח הראשון של האנושות לבורא עולם. כזאת, שירת הים די מאכזבת. עומדים בני ישראל על הים ומהללים את הקב"ה: "אֲשִׁיחָהּ לַה' כִּי גָאֵה גָאֵה סוּס וְרָכְבוֹ רָמָה בַיָּם" (טו, א). תאריו של הקב"ה בשירת הים הם תאריו של מי שהורס, הורג ומחריב ולא של בורא העולם היוצר זן ומקיים את כל העולם. והקב"ה עשוי להקשות: כשבראתי את הסוס – האם הללתם אותי? כשבראתי את רוכבו (האדם) כלום שירה שמעתי מכם? טרם שמעתי שירה על עצם בריאת המים, הים והיבשה, הרוח האש והמים – ועכשיו על הריסתם אתם אומרים שירה? הד לתרעומת זו אנו שומעים בדברי המדרש (ילקוט שמעוני תורה, רמז רלג, ד"ה 'אמר רבי שמואל'): "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"?! על "מעשי ידי" לא שמעתי שירה, עכשיו כשהם טובעים בים, על הטבעתם אתם אומרים שירה?

מאיך, על פי הפשט, עם ישראל השר את שירת הים מכיר את הקב"ה מאז הופעתו במצרים בעשרת המכות. מזה כשנה רואים בני ישראל כיצד הקב"ה משחית את ארץ מצרים: את המים, הצמחים, החיות והאדם. זוהי המידה בה ניגלה עליהם הקב"ה. וכעת על הים רואה כל שיפחה כיצד הקב"ה רותם את כל איתני הטבע כדי לעשות שפטים במצרים. למעשה ההיכרות הדומיננטית של בני ישראל היא עם מידת הדין שמחריבה את העולם. ומכאן נובעת שירתם.

ניתן לראות בשירת הים מעין "קו פרשת המים" (תרתי משמע) ביחסיו של עם ישראל לקב"ה ובאופן הופעתו אליהם. מיד לאחר שירת הים מגיעים בני ישראל למרה. שם מופיע בפניהם הקב"ה, לראשונה כמי כמי שמתקן, מרפא וממתיק את המים המרים. הופעה זו היא ההפכית להופעתו הראשונה בפניהם כמי שהפך את מי היאור – לדם. הראב"ע בפירושו הארוך

עמד על הקשר בין נס המתקת המים במרה ובין מכת דם, יתכן והקשר זה נובע גם מדפוס הלשון הזהה: במכת דם: "וְלֹא יָכְלוּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מֵיִם מִן הַיָּאֹר" (ו, כא) ובמרה: "וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מֵיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם" (שמות טו, כג).

גדולתו של הקב"ה באה לידי ביטוי הן במידת הרחמים והן במידת הדין; בהופעתו כבורא עולם ובהופעתו כדן, מנהיג ואף מחריב את העולם שברא. הדבר בא לידי ביטוי בקידושי השבת: "זכר למעשה בראשית" בד בבד עם "זכר ליציאת מצרים". כך גם בשילוב של שירת הים בתוך מכלול שירי ההלל שבפסוקי דזימרה.

- מכלול שירי ההלל שבפסוקי דזימרה.

זאב דסברג, מחזור ט"ו, עורך-דין, מתגורר בירושלים.

מזל טוב ליוחנן (טז) ונעמה כהן על הולדת בנם – אוריה.

מזל טוב לדוד (כד) ואלישבע סבתו להולדת בתם – אורי.

מזל טוב לאביחי (כו) ואורלי בוך להולדת בנם, הברית בעזרת השם בשבת הקרובה.

מזל טוב לאביאל אדלר (כו) על אירוסיו עם בחירת לבו – מירי.

מזל טוב למתן (כא) ואלישבע לוי להולדת בתו - תהילה-גאולה.

מזל טוב לעמי רוזנבאום (יט) להולדת בנו.

סיכום השיחות שנערכו בחגיגות הכנסת ספר התורה לכבודו של ראש הישיבה שליט"א בהגיעו לגבורות באדיבותו של הרב ירון בן דוד¹ (ניתן גם לצפות באתר הישיבה – www.ybm.org.il).

הרב סבתו – פתיחה²

"אָבּוֹא בְּגִבּוֹרֹת ה' א-לוקים אֶזְכִּיר צְדָקָתְךָ לְבַדְּךָ" (תהלים עא, טז) אומר דוד המלך לקב"ה: עד עכשיו הזכרנו שלושה שותפים, אבל מכאן ואילך: "אֶזְכִּיר צְדָקָתְךָ לְבַדְּךָ".

כשביקשו לכבד את ראש הישיבה לגבורות ידעו למה לכוון ואיך לעשות לו נחת רוח. לכן החלטנו שהערב הזה יהיה ערב של תורה ולא של כבוד. הוחלט על שלושה דברים:

- א. כתיבת ספר מאמרים מתורתו של הרב, שיופיע בקרוב.
- ב. כתיבת ספר תורה. ראשית, כדי לכבדו בשיטת הרמב"ם שאומר שעל כל אחד יש מצווה לכתוב לו ספר תורה, אבל גם כדי לכתוב ספר לפי נוסח הרמב"ם כפי שראש הישיבה מורה לעשות, וידענו שבכך יהיה לו נחת רוח.
- ג. 'הקהל'. משה בסוף ימיו מצווה שתי מצוות: הקהל וכתובת ספר תורה, והוא בעצמו מקיים את שתי המצוות הללו: מקהיל את העם וכותב שלושה עשר ספרי תורה. שתי המצוות הללו נועדו להאהיב את התורה על העם. הרא"ש מקשה על הרמב"ם לשם מה לכתוב עוד ספרים? התשובה היא שזה גורם לכל אחד להתחבר באופן אישי לתורה. זהו גם העניין של מצוות הקהל. מקהילים את כל הקהל לשמוע את התורה. לכן רצינו לקיים את שתי המצוות הללו יחד: לכתוב ספר תורה ולהקהיל את כל בוגרי הישיבה יחד.

בפרשתנו מצוי מפגש הסטורי בין פרעה ליעקב. והנה התורה מתארת את הפגישה כך:

וַיָּבֹא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמְדֵהוּ לִפְנֵי פְרֹעֹה וַיִּבְרַךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֹעֹה: וַיֹּאמֶר פְּרֹעֹה אֶל יַעֲקֹב כַּמָּה יָמֵי שָׁנֶיךָ חָיִיתָ: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פְּרֹעֹה יָמֵי שָׁנֵי מְגוּרֵי שְׁלֹשִׁים וּמֵאת שָׁנָה מֵעַט וְרַעִים הָיוּ יָמֵי שָׁנֵי חַיֵּי וְלֹא הִשְׁיֵגוּ אֶת יָמֵי שָׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בְּיָמֵי מְגוּרֵיהֶם: וַיִּבְרַךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֹעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פְּרֹעֹה:

האם זאת השיחה ההסטורית בין שני המנהיגים של העולם? כמה שנים הוא חי? האם זו השיחה שהיינו מצפים לה?

אלא, שבשיחה הזו מצוי ההבדל העצום בתפיסות בין פרעה ליעקב. פרעה מדבר על חיים, ואילו יעקב מדבר על מגורים. מה שחשוב הוא מה עושים בחיים ולא כמה שנים אדם חי. לכן את הכינוס הזה החלטנו להקדיש להרצאות בעניינים הקרובים לתורתו של הרב.

¹ דבריהם של רבני העיר ושל פרופ' אומן לא עברו את הגהתם, ועל כן קריאתם על אחריות הקורא בלבד.

² הוגה ע"י הרב.

ברכות רבני העיר

הרב יהושע כ"ץ

כרגע רקדנו עם ספר התורה. כבוד התורה הוא מצווה חשובה מאוד. אצלנו לא רק רוקדים עם ספר התורה, אלא לא נוהגים כאותם טפשאי, כפי שאומר רש"י, שמכבדים את ספר התורה ולא את תלמידי החכמים. אצלנו מכבדים גם את תלמידי החכמים.

הגמרא במסכת קידושין אומרת שיש קל-וחומר שצריך לכבד ספר תורה, למרות שזה לא כתוב בתורה. בתורה כתוב שצריך לכבד תלמיד חכם: "מִפְּנֵי שֵׁיבָה תִּקְוֶה וְהִדְרֶתָּ פָּנָי זָקֵן" וכו' (ויקרא יט, לב). אבל האם צריכים לקום מפני ספר תורה? – הגמרא אומרת שזה קל וחומר: אם מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כל שכן?

לכאורה יש כאן סתירה: מצד אחד אומרים שרוב העולם טפשים כי הם קמים מפני ספר-תורה ולא קמים מפני תלמיד חכם, ומשמע שתלמיד חכם חשוב יותר, אבל כל המקור לכבוד של ספר תורה נלמד בקל וחומר מהתלמיד החכם!

שאלה זו נשאלה ע"י ראשונים רבים, כגון הרמב"ן במסכת קידושין. הרבה תירוצים ניתנו לשאלה זו. אבל ה-'אגרות משה' (אורח חיים ב, לד) אומר שכשהגמרא מדברת על רוב העולם שקמים מפני ספר תורה הם קמים מפני ספר התורה, הם מתייחסים לתלמיד החכם כמו ספר תורה. כשמתייחסים לתלמיד חכם כמו שמתייחסים לספר התורה בגלל הספרים שהוא כתב, זו טעות. צריך לדעת שכשקמים מפני תלמיד חכם זה לא בגלל הידע שלו או מה שהוא כתב, אלא בגלל שהוא עמל ויגע והתמיד שנים רבות. הוא הגיע למדרגה של תלמיד חכם, ולכן צריך לקום מפניו, ולא רק מפני התורה שבתוכו.

הרב פרסם תשובות ב-'הדרום' כבר לפני 55 שנה! הרב התייחס לבעיה של פאות נכריות שבאות מהודו הרבה שנים לפני שזה התעורר לאחרונה. כולנו מכבדים אותו לא רק בגלל התורה שבו אלא בגלל התלמיד החכם שהוא.

הרב מרדכי נגארי

במסכת בבא-בתרא מובא: "ומה חול שמועט - מגין על היס, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים - לא כל שכן שמגינים עליהם". רואים פה את הפירות הרבים של מעשיו של הרב רבינוביץ. היום כל מוסדות התורה בעיר הזו הן בהשפעתו העצומה של ראש הישיבה ותלמידיו. החל מהמלמדים בתלמוד-תורה של הרב סבתו דרך 'מעלה התורה' ועד הישיבה התיכונית והאולפנא. לא מדובר כאן רק על ישיבה שלומדים בה, אלא גם מלמדים.

"וְאֵת יְהוּדָה שֶׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף" (בראשית מו, כח), אומר רש"י שהוא נשלח להקים ישיבה. הרב סבתו והרב שילת הקימו את הישיבה כשהרב רבינוביץ היה בחו"ל. לאחר מעשה מתברר שהוא שלח אותם, כביכול, להקים את הישיבה ולאחר מכן ראש הישיבה עלה לארץ ישראל והרחיב את הישיבה לכל מה שיש בה היום.

בתקופה האחרונה רואים אנשי תורה שמפחדים לומר את הדעת שלהם, אבל ראש הישיבה אומר כל הזמן את האמת שלו באומץ ובגאון, ובסופו של דבר מי שאומר את האמת של התורה זוכה גם בכבודה של תורה ואותו מעריכים. אשריך שנתפסת על דברי תורה, ויהי רצון שתזכה להאריך ימים עד מאה ועשרים.

ישנו קשר בין ראש הישיבה לבין הרמב"ם, כשראש הישיבה אומר 'רבינו' הוא מתכוון לרמב"ם. מלבד היותו ראש הישיבה, הרב הוא גם איש מדע. יש כאלה שקוראים לו "הרב פרופסור", אבל אנחנו מעדיפים לקרוא לו "הרב הגאון". גם הרמב"ם היה איש מדע, ועסק בכל המדעים שהיו מקובלים בימיו (ישנם מדעים בהם היה נחשב לאחד מגדולי המדע דורו). באותם הימים הפילוסופיה והמדע היו רצף אחד, והרמב"ם היה בקיא בשניהם. רק מהמאה ה-16 הפרידו בין המדע לפילוסופיה. הפילוסופיה והמדע עסקו בהבנת המציאות. באותם הימים גם המציאות הרוחנית של הישויות, המלאכים והקב"ה היתה חלק מהמדע. לפני כחמש מאות שנה נוצר נתק בין שני התחומים, והמדע הפך להיות רק מה שאפשר למדוד במעבדה, וכל שאר הדברים עברו לתחום אחר, התחום של הפילוסופים. אבל כשהרמב"ם מדבר על הפילוסופים הוא מדבר על אנשי המדע: מתמטיקה, פיזיקה, אסטרונומיה ופילוסופיה.

המדע פירושו חקר המציאות. הרמב"ם בפרק הראשון משמונה פרקים תוקף את של מוסלמים שנקראים 'המדברים' שאינם מבדילים בין דמיון לבין מציאות. הם אומרים שכל מדומה הוא אפשרי. הרמב"ם אומר שזה לא נכון. הדמיון יכול לדמות דברים שאינם קיימים במציאות.

ניתן דוגמא מתקופתנו: יש אנשים שחושבים שהם ראו חיזורים. החיזורים הם בריות שמקום חיותם הוא על אחד הכוכבים והם מבקרים מדי פעם בכדור הארץ, ויש אנשים שטוענים שהם ראו אותם. אחת מהשתיים: או שיש אנשים בכוכב אחר והם הגיעו לכאן בחלליות, והם החיזורים, או שאין אנשים כאלה. אם אין אנשים כאלה, אותם אנשים דמיינו. הדמיון שלהם סיפר להם שהם ראו אנשים שבאו מכוכב אחר, אבל במציאות אין אנשים כאלה. המדע רוצה לדעת מה קיים במציאות.

לגבי הדמיון של בני אדם, צריך להבין שגם זו מציאות, אבל זו מציאות פסיכולוגית. הרמב"ם מכיר בעובדה שיש דמיון, והם אכן דמיינו אנשים כאלה, אבל הם לא קיימים במציאות.

יש גם פעולות של דמיון שאינם מהסוג של תעתועים. פעולות אלה מוסרות לנו אינפורמציה על המציאות. הרמב"ם מכיר גם בזה. בהקדמת המשנה הרמב"ם מדבר על בעלי הכוחות הנפשיים. כאשר הוא עוסק באימות הנבואה, איך בודקים שנביא הוא נביא אמת, אומר הרמב"ם שמא אנשים עלולים לחשוב שכל מי שאומר עתידות הוא נביא. אבל הרמב"ם אומר שההבדל הוא שהנביא שאומר משהו בשם ה' לעולם אינו טועה, ואילו מגיד העתידות אמנם רואה דברים שאנחנו לא רואים, אבל לפעמים הם טועים. אמנם בהרבה מקרים הם צודקים, וככל שהוא יותר מומחה הוא טועה פחות, אבל הם עדיין טועים.

כלומר שהרמב"ם מכיר בכך שיש בעלי חלומות צודקים, והם יודעים להגיד לאנשים דברים נסתרים. יש להם כח נפשי – "כח המְשַׁעֵר" – שבו הם מגלים ידע נכון על המציאות לא דרך החושים אלא דרך כוחות שהם ניחנו בהם. כלומר שיש שני סוגי עובדות נפשיות: יש עובדה נפשית של דמיון שמדמה דברים שלא היו ולא נבראו, ויש כוחות בדמיון שיכולות לגלות את המציאות בדרך פאראפסיכולוגית, והם לא נביאים.

נדגים את יחסו של הרמב"ם אל המדיון במציאות בעזרת שתי הלכות שהרמב"ם עוסק בהם בפירוש המשנה ובמשנה תורה. תחילה נדגיש כי הרמב"ם, שהיה מגדולי הרופאים, מביע באופן נחרץ את אמונו במדע הרפואה בפירוש המשנה לפסחים (פרק ד), שם הוא תוקף בחריפות את מה ששמע בפירוש דברי חז"ל במשנה שחזקיהו גזז את ספר רפואות והודו לו, שהיה זה כדי שאנשים יבטחו בקב"ה ולא ברפואות. הרמב"ם טוען שכמו שאדם רעב תר אחרי מזון ואוכל, ולא סומך על הקב"ה שיתן לו שובע, כך מי שהוא חולה צריך לחפש מזון אצל רופאים, הבקאים ברפואה, ולא לסמוך על כך שיירפא מאלו.

ועתה: המשנה (פרק ו) במסכת שבת דנה באילו דברים אדם יכול לצאת בשבת. בגדים ותכשיטים מותר לצאת בהם בשבת (אלא אם כן יש חשש שיורידו אותם), והם אינם נחשבים כמשהו שאסור להוציא

³ סיכום דברים שנאמרו בע"פ, עבר הגהה ע"י הרב.

מרשות לרשות בשבת. המשנה אומרת שר' יוסי אומר שיוצאים בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב משום רפואה, ור' מאיר אוסר אף בחול משום דרכי האמורי.

אומר הרמב"ם שהדברים האלה מועילים לחולשת הירכיים, לשינה ולקדחת, בדרך הסגולה. הרמב"ם פוסק כר' יוסי ע"פ הכלל שכל מה שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. האם הרמב"ם האמין שיש בזה רפואה? האם הוא האמין שסגולות אלה מועילות?

ביומא פרק שמיני כתוב לגבי מי שנשכו כלב שוטה שאין מאכילים אותו מחצר הכבד שלו, למרות שיש כאלה שאומרים שזו תרופה נגד כלבת. אומר הרמב"ם שאין להאכיל את האדם ביום כיפור מחצר הכבד כי זה מועיל רק בדרך סגולה, וזה לא מתיר לעבור איסור. הסגולות שלא מחייב אותם ההגיון והנסיון לא מתירים לעבור איסור.

ובכל זאת בהלכות שבת הוא אומר שמותר לצאת במסמר הצלוב וכו'. מדוע? –

מפני שהמציאות הפסיכולוגית היא גם כן מציאות. בשביל להכשיר את הדבר כתכשיט או כבגד הצמוד לגופו, מספיק שהאדם יחשוב שזה עוזר לו. אם הוא חושב שזה עוזר, זה חלק מהביגוד והתכשיטים שלו. כך גם לגבי קמע, שהרמב"ם מתיר לצאת בו, למרות שבמורה נבוכים הוא כותב שאין בקמעות תועלת כלל. אבל כיון שהמציאות הפסיכולוגית היא שאדם מאמין בזה, זה חלק מהמציאות. אבל זה לא יתיר לו לאכול ביום הכיפורים, כי שם יש איסור, ולהתיר איסור משום פיקוח נפש צריך שהדבר יעבוד וירפא במציאות, לא בדמיון.

הרמב"ם, באגרת לחכמי מונטפלייר, העוסקת באסטרולוגיה, נותן נוסחה כללית במה ראוי לאדם להאמין. הוא אומר שאדם צריך להאמין לאחד משלושה דברים:

א. מה שיש עליו הוכחה שכלית.

ב. מה שהוא השיג אותו בחושיו.

ג. מה שיקבל אותו האדם מהנביאים.

מה שאינו אחד משלושת הדברים האלה אין להאמין בו. וצריך אדם לדעת למה הוא מאמין בכל מה שהוא מאמין, כדי שלא יהיה פתי.

כיון שכך, כל מה שלא בגדר הזה הוא דמיון: או דמיון שהוא שקר, כמו האיש שחושב שהוא ראה חיזר, או שהדמיון הוא דרך לא מסודרת ולא בטוחה לגמרי למסירת אינפורמציה נכונה על המציאות, שהרמב"ם מודה שיש דבר כזה. היה אדם בהולנד שהמטרה היתה משתמשת בכוחות שלו למציאת אנשים נעדרים. הוא היה כפרי פשוט בלי שום ידע מדעי, אבל באמצעות הריכוז והדמיון שלו הוא היה יודע זאת, ושמענו גם על אנשים בני ברית שיש להם כוחות כאלה.

מה נקרא סגולה ומה נקרא ידע? הידע משתנה מדור לדור. הרמב"ם אומר⁴ שהידע המדעי בתקופת אריסטו אינו כמו הידע המדעי בימיו, ושם במקום אחר⁵ שהידע של חז"ל אינו הידע שבימיו, וכמובן שהידע בימיו אינו הידע שבימינו. הידע המדעי משתנה מדור לדור, הוא אינו תורה משמיים.

זו צריכה להיות מידת הענווה של המדע, לדעת שעם כל התקדמות המדע, עדיין איננו יודעים הכל.

לכן ההתייחסות לסגולות הללו או לדרכים האלטרנטיביות שנפוצות היום, אינה פסולה באופן מוחלט, כי ייתכן שעוד יתגלו דברים שיאמתו חלק מהם. הא ראייה, שאין לנו פירוש מדויק איך הכוחות הפאראאפסיכולוגיים עובדים. היום יש הרבה תורות אלטרנטיביות רבות, וראש הישיבה אינו מחזיק מהם, וגם אני נוטה לחשוב שברובם אין ממש, אבל יש דברים שעוד יוודעו בדורות הבאים, זאת היא הענווה של הרצינות. יש ידע שקובע מהו אמת ומהו שקר, אבל הידע עדיין אינו שלם, ויש דברים שאנחנו עדיין לא יודעים ואולי לעולם לא נדע. כמו שחכמת ה' בתורה היא אינסופית, כך חכמת ה' שבטבע היא אינסופית. אבל בדיני התורה אנחנו מחוייבים רק במה שהוא רצינונלי.

⁴ מורה נבוכים חלק ב, יט.

⁵ שם חלק ג, יד.

לסיום, נברך את ראש הישיבה שעומד כצור איתן בעמדות הרוחניות שלו ובהשקפות – הן בענייני מדע ורצינות ונורמליות של תורה עם רגליים על הקרקע, והן בעניינים של הנהגת הציבור העומדים על הפרק. נאחל שימשיך לנהל את צאן מרעיתו עם כל תלמידי הישיבה ובוגריה, שכבר עלו מעל אלף, ועוד נכוננו לרב שנים ארוכות של פוריות לתורת אמת ותורת חיים.

פרופסור ישראל אומן

אני שמח מאוד להיות כאן ולהשתתף בחגיגה הזאת. אוסיף משהו לשיעור הקודם: לעניות דעתי לא רק שאנחנו מוסיפים דעת מדעית כל הזמן, אלא שאנחנו גם גורעים. לא כל הזמן רק מתווסף מידע, אלא שלפעמים המידע של אתמול כבר לא נכון היום. פעם ניתנה הרצאה של פול ארדוש, מתמטיקאי דגול של המאה הקודמת, והוא הרצה בירושלים כשהיה בן שבעים ומשהו, והוא אמר: "אני כבר זקן ותשוש, אני לא יכול לתת הרצאה טובה" אנחנו הפצרנו בו שידבר, אבל הוא התעקש שהוא מאוד זקן, כי הוא בן שני מיליארד שנה. הוא הסביר כך: כשהייתי צעיר, העולם היה בן שני מיליארד שנה. היום העולם הוא בן ארבע מיליארד שנה, ומסתבר שאני כבר בן שני מיליארד שנה...

המשנה במסכת כתובות (י, ד) אומרת כך:

"מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה היו שם מאתים של מנה נוטלת חמשים של מאתים ושל שלש מאות שלשה שלשה של זהב היו שם שלש מאות של מנה נוטלת חמשים ושל מאתים מנה ושל שלש מאות ששה של זהב וכן שלשה שהטילו לכיס פחתו או הותירו כך הן חולקין".

הסוגיה מופיעה בגמרא בדף צג. רש"י מסביר שמדובר שכולן נישאו באותו יום, כי אחרת הראשונה מקבלת הכל. הלצים אומרים שאם הוא נשא שלוש נשים באותו יום, אין פלא שהוא מת...

		כתובה		
		100	200	300
עזבון	100	33.3	33.3	33.3
	200	50	75	75
	300	50	100	150

הרי"ף אומר שהמשנה הזו כל הראשונים ניסו להבינה ולא הצליחו כלל. יש הגיון בחלוקה הראשונה ויש הגיון בחלוקה השלישית, אבל זה הגיון סותר. החלוקה האמצעית בכלל לא ברורה. כל הראשונים התקשו בזה.

מה שאני אומר הוא עבודה משותפת עם פרופסור מיכאל משלר, שהיה שותף מדעי שלי. את השיעור הזה נתתי יותר ממאה פעמים, וזה צוטט גם בספרות המדעית הרבה מאוד. אבל כל הדבר הזה הוא תודות לראש הישיבה. יש כאן שרשרת של עניינים, שאחת מהחוליות החשובות וההכרחית שבו הוא דברי ראש הישיבה.

כשהייתי סטודנט קיבלתי מאמר של אדם בשם Barry O'Neill, שאינו יהודי, כמובן, אבל הוא כתב מאמר על התלמוד, אחרי שהוא קרא את עבודת הדוקטורט של ראש הישיבה:

Probability and statistical inference in ancient and medieval Jewish Literature. שם היה מתואר בעיית חלוקה שהובאה ע"י האבן עזרא באחד מספרי המחקר שלו – "ספר המספר", שהיה ספר מתמטי.

מישהו כתב לארבעת הבנים שלו צוואה: לראובן הוא כתב את כל העזבון שלו, לשמעון הוא כתב חצי מהעזבון שלו, ללוי הוא כתב שלישי וליהודה הוא כתב רבע. סה"כ הוא השאיר לילדים שלו פי שתיים ורבע ממה שהיה לו... השאלה היא איך צריך לחלק את העזבון הזה.

הראב"ע הציע שיטת חלוקה מסוימת, ואוניל דן בשיטת חלוקה אחרת. אני הייתי אז בסטנפורד, והבן שלי, שלמה (שנהרג אח"כ במלחמת שלום הגליל) למד אז בישיבת מיר, ושלחתי לו את המאמר הזה שיתן לי הערות. הוא כתב לי בצורה לקונית כך: אבא, תסתכל בכתובות דף צג. הסתכלתי שם, ומצאתי את המשנה שעליה דיברנו. אבל הסוגיה שם בגמרא אינה כמו המשנה, ובגמרא החלוקה של האבן עזרא באמת מופיעה. אבל אני התעניינתי במשנה ולא הבנתי אותה, כפי שגם הר"ף לא הבין אותה... מה פשר המספרים האלה? כשחזרתי ארצה התיישבתי עם השותף שלי פרופסור משלר, וניסינו להבין את הטבלה הזו. ניסינו כל מיני פתרונות שמוצעים ע"י תורת המשחקים. אף אחד מהם לא עבד בסדר, עד שהגיע פתרון שנקרא 'גרעינון של מסחר', וניסינו את זה למרות שזה מאוד מסובך ומתוחכם, ולא האמננו שזה מה שחז"ל ידעו, כי זה משתמש בכלים שלא היו בידי חז"ל. ניסינו וגילינו שהמספרים האלה יוצאים בדיוק לפי זה. כל תשעת המספרים היו בדיוק לפי זה. אז היינו צריכים לחשוב איך חז"ל הגיעו לזה.

כל העסק הזה, כאמור, בא מהאיזכור של הקטע הזה בספר של ראש הישיבה, שממש לקח אוניל את כל הבעיה הזו, עד שזה הגיע לידיים של משלר ושלי.

מה שאני רוצה להדגיש הוא מה חז"ל חשבו. איך הם הגיעו לפתרון הזה. לא צריך רק לשאול מהו הפתרון הצודק לחלוקה של העזבון כשאין מספיק כסף, אלא להבין מה היה בראש שלהם כשהם הציעו את החלוקה הזו.

הר"ף כותב שרב האי גאון כתב שזה קשור למשנה של שנים אוחזין בטלית. במשנה ההיא, זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי – אחרי השבועות מחלקים את זה – שלושה רבעים לאחד ורבע לשני. ההגיון שמאחורי זה הוא, ע"פ דברי רש"י, שבחצי אחד הוא מודה, ואין דנים אלא על החצי השני, ובזה שניהם שווים.

הכלל הזה, של שנים אוחזין, אומר שעושים חלוקה שווה של הסכום השנוי במחלוקת. לכלל הזה יש הרבה מאוד סימוכין בתלמוד. זה מופיע גם בתוספתא, ביבמות לח. בבבא-קמא כג, בערכין ובמקומות אחרים.

צריך להדגיש שהעקרון של שנים אוחזין אינו מובן מאליו. ניתן היה להציע שיטות חלוקה אחרות, כגון חלוקה לפי מעות – כלומר חלוקה יחסית – או חלוקה שווה, שהיא ההלכה בסוגיה של הכתובות בסופו של דבר. המשנה בבבא מציעה קובעת הלכה, אבל זה לא דבר מובן מאליו.

על סמך זה נסביר את המשנה שלנו. החלוקה של העזבון בין שלוש נשים תואמת את שנים אוחזין אם כל שתי נשים מחלקות מה שהן ביחד מקבלות על פי העקרון של שנים אוחזין (חלוקה שווה של הסכום השנוי במחלוקת).

		כתובה		
		100	200	300
עזבון	100	33.3	33.3	33.3
	200	50	75	75
	300	50	100	150

אם ניקח כל שתי נשים בטבלה נראה שהחלוקה שלהן על הסכום שהן קיבלו ביחד היא בדיוק לפי הנוסחה של שנים אוחזין.

לא משנה כמה נשים יש ולא משנה מה סכום כתובותיהן ולא משנה מה גודל העזבון, תמיד יש חלוקה לפי ההגיון של שנים אוחזין, ותמיד יש רק חלוקה אחת כזו.

אבל "תואמת שנים אוחזין" אינו, לכאורה, שיטת חלוקה. זהו תנאי. חלוקה מסוימת יכולה לקיים את התנאי או לא לקיים את התנאי. אפשר לבדוק כל חלוקה האם היא מקיימת את התנאי או לא, אבל לכאורה אין כאן דרך לחשב חלוקה הקיימת את התנאי.

צריך לשאול שתי שאלות:

- א. מה כל זה קשור לתורת המשחקים?
ב. איך אנחנו יכולים לחדש משהו בסוגיה שכל הראשונים, שאנחנו לא מתקרבים לקרסוליהם, לא הבינו?

השאלות האלה עונות זו על זו. חז"ל לא הכירו את תורת המשחקים, אבל אנחנו שמכירים אותה יכולים להבין בעזרתה את דרך המחשבה של חז"ל. אנחנו עלינו על הרעיון הזה דרך מושג מופשט ועמוק של תורת המשחקים המתמטית המודרנית. אחרי שראינו שהמספרים במשנה תואמים בדיוק את המושג המופשט הזה. את המפתח הזה לא היה לחכמי התלמוד. זה התפתח רק בחמישים השנים האחרונות. אמנם אנחנו לא מגיעים לקרסוליהם של מפרשי התלמוד, אבל היה לנו כלי מדעי שלא היה להם, וזה איפשר לנו להבין את המחשבה של חז"ל.

את המאמר הזה אפשר לראות בכמה אתרי אינטרנט בעברית ובאנגלית. בטבת תשנ"ט, זהו הופיע בכתב העת מוריה. את כל המאמרים אפשר לראות באתר הבית שלי.

לסיום, העיר לי פעם מישהו שדבריי רמוזים בתוספתא (סוטה ו, ו):

"אמר רבי שמעון בן יוחאי: ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש ודברי נראין מדבריו. דרש רבי עקיבא 'וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִי אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק' (בראשית כא, ט) אין צחוק האמור כאן אלא עבודה זרה שנאמר 'וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק' (שמות לב, ו) מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל שהיה בונה במסין וצד חגבים ומעלה ומקטיר לעבדה זרה. רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אין צחוק האמור כאן אלא גלוי עריות שנאמר 'בָּא אֵלַי הַעֲבָד הָעֵבֶר' וגומר (בראשית לט, יז) מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל מכבש את הגגות ומענה את הנשים. רבי ישמעאל אומר אין לשון צחוק אלא שפיכות דמים שנאמר 'וַיִּאֶמֶר אַבְנֵר אֶל יוֹאָב יְקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּצְחָקוּ לְפָנָיו... וַיִּקְמוּ וַיַּעֲבְדוּ בְּמִסְפָּר... וַיִּחַזְקוּ אִישׁ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וַחֲבָבֻ בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו' (שמואל ב, ב, יד-טז) מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל נוטל קשת וחצים ומזרק כלפי יצחק שנאמר 'כְּמַתְּלֵהָ הַיָּרֵה זָקִים' וגומר 'כֵּן אִישׁ רָמָה' וגומר (משלי כו, יח-ט). ואני אומר חס ושלוש שיהי' בביתו של אותו צדיק ההוא כך אפשר למי שנאמר עליו 'כִּי יִדְעָתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה' וגומר (בראשית יח, יט) יהא בביתו עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים? אלא אין צחוק האמור כאן אלא לענין ירושה שכשנולד אבינו יצחק לאברהם אבינו היו הכל שמחין ואומרין נולד בן לאברהם נולד בן לאברהם נוחל את העולם ונוטל שני חלקים והיה ישמעאל מצחק בדעתו ואומר אל תהו שוטים אל תהו שוטים אני בכור ואני נוטל שני חלקין שמתשובת הדבר אתה למד 'כִּי לֹא יִרְשׁ בֶּן הָאִמָּה' וגומר (בראשית כא, י) ורואה אני את דברי מדברי רבי עקיבא".

התנאים דרשו שישמעאל עשה את שלושת העבירות הכי חמורות, אבל ר' עקיבא אומר שזה לא יכול להיות. ר' עקיבא אומר שהויכוח היה על ירושה. מכאן ברור שצחוק הוא עניין של ירושה, ולכן תורת המשחקים היא בענייני ירושה...

הרב סבתו – נקודות על הספר 'יד-פשוטה'⁶

⁶ עבר הגהה והוספה של הרב.

חשיבותו של פירוש 'יד פשוטה' שזה להוקרה והערכה מרובה היא קודם כל בכתב היד. הלכות הרמב"ם מהודרות בפירוש זה לראשונה על פי כתב יד אוקספורד אשר בו אישור מיוחד של הרמב"ם חתום בחתימת ידו, המעייד שכתב זה הוגה מספרו המקורי.

גם השגות הראב"ד מהודרות כאן לראשונה על פי שלשה כתבי יד חשובים – מונטיפיורי, קמברידג' ופריס, בהם כמה השגות ראב"ד שלא פורסמו מעולם, ובמקומות אחרים מודגש שהשגות שהיו מקובלות בשם הראב"ד אינן שלו.

חשיפות המקורות

כל הפרשנים עסקו בחשיפת מקורותיו של הרמב"ם. מעניין שבמקום אחד מוכיח ראש הישיבה אימתי אין לחפש מקורות לרמב"ם. בהלכות דעות (ב,ג) כותב הרמב"ם: 'אמרו חכמים הראשונים, כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה'. ורבים חיפשו מקור מדוייק למאמר זה, שהרי במסכת שבת (קה) אין הוא מופיע בלשון זו. ומעיר על כך הרב שהרמב"ם בפירוש המשניות במקור הערבי (אבות ב, יג) כתב: 'זכבר הפליגו בגנות הכעס עד שאמרו שכל הכועס הרי הוא כעובד עבודה זרה'. והפיסקה הזו נכתבה בערבית ולא בלשון הקודש מה שמורה שאין כאן ציטטה מדוייקת (שהרי כשהרמב"ם מצטט מקור הוא מביאו בלשון הקודש) כי אם ביאור העניין בלבד, ואם כן אין לחפש כלל מקור מדוייק.

הספר מלא וגדוש פירושים נאים מאוד ומקוריים. למשל בהלכות ברכות (ז, ו) שמביא הרב מקור לדברי הרמב"ם שכתב: 'ואין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו' מסוגיית ירושלמי ערלה (פרק א, ג) מסוגיית יניקת ילדה וזקנה, העוסקת בענין אחר לגמרי כמובן, וזו הפתעה גדולה.

עוד נקודה חשובה בחשיפת המקורות. כידוע, לא ציין הרמב"ם מקורות הלכותיו. בפירוש יד פשוטה חושף הרב עוד עשרות רבות של מקורות חדשים לדברי הרמב"ם. הוא מגלה מקורות מפתיעים ביותר בעזרת כלי מיוחד שפיתח לכך. הרב שם לב שהרמב"ם שזר במתכוון לתוך הלכותיו ביטויים מיוחדים הרומזים למקורותיו. עינו המנוסה של הרב מבחינה בלשונו של הרמב"ם בביטוי כזה השולח אותו אל מקורותיו של הרמב"ם, או רומז לפירושו. לדוגמא: הלכות ברכות ג, י.

הרב הוא גם בין הראשונים שפירשו את הרמב"ם מתוך הרמב"ם. הפירוש משווה באופן קבוע את דברי הרמב"ם בהלכה לדבריו במקומות אחרים בכתביו (ביד החזקה, בספר המצוות, בפירוש המשניות, בתשובות, ובמורה נבוכים). הרב גם מתייחס בתשומת לב רבה לדברי הר"ח, הר"ף, המאירי, הרלב"ג והגאונים ובעקבותיהם מפרש את דברי הרמב"ם תוך התייחסות מיוחדת למבנה הפרק וסדר ההלכות שבו (וגם בזה פותר הוא כמה וכמה בעיות).

המבואות

ברכה לעצמן קובעים המבואות והפתיחות. בראש כל קבוצת בהלכות כתב הרב מבוא מקיף הכולל הגדרת המצוות וביאור סדר הפרקים. בראש כל פרק ישנה פתיחה קצרה המבהירה את תוכן הפרק ומבנהו. המבואות והפתיחות נכתבו בלשון צחה ומדוייקת והן נקראות באופן שוטף גם למי שלא מתמצא בהלכות עצמן.

הפתיחות של כל פרק אינן רק מאירות עיניים, אלא יש בהם גם משהו עקרוני שגם אותו לימד הרב – לא ללמוד הלכה אחת לבד, אלא לראות את כל הפרק, את הסדר ואת המבנה, ואז הרבה בעיות נפתרות מאליהן.

מדעיות, פשטות ולמדנות

ניתן לומר שהפירוש מורכב משלוש גישות: גישה בעלת סגנון מדעי, ביאור רחב ובהיר של כל דברי הרמב"ם באופן השווה לכל נפש, וכן חידושים למדניים דוגמת ספרי החידושים על הרמב"ם. ניכר שאין הרב מוכן לוותר על אף אחת מהגישות, שכלולות באישיותו. הוא חוקר בעל סגנון מדעי, מורה ומפרש וגם ראש ישיבה הרגיל בשיעורים למדניים. כך מהווה ה"ד פשוטה" ספר לימוד גם לבני תורה ולמדנים, גם ללומדים רגילים המעוניינים בפירוש ברור ומדויק, וגם חוקרי הרמב"ם יכולים למצוא בו חפצם.

הרב מרדכי רבינוביץ – בן יכבד אב²

בפרשת השבוע יש פסוק שנראה די מובן, אבל חז"ל דורשים עליו דבר מוזר. אחרי ניתוק של עשרות שנים, יוסף בוכה על צווארו של בנימין: "וַיִּפֹּל עַל צְנָאָרַי בְּנִימִן אָחִיו וַיִּבְךְּ וַיִּבְנִימֶן בָּכָה עַל צְנָאָרָיו". איזה בכי הוא זה? הרד"ק בירמיהו (לא, ה) כותב שיש בכי של עצב ויש בכי של שמחה. היינו חושבים שזו דוגמא מובהקת לבכי של שמחה, אבל רש"י כותב שהבכי היה על בתי המקדש שהיו בחלקו של בנימין וחרבו ומשכן שילה שהיה בחלקו של יוסף ונחרב. מה ראו חז"ל להפוך את השמחה הגדולה של איחוד המשפחה לאירוע של בכי על החורבן? ואם כבר בוכים אחד על צווארו של השני, מדוע דוקא על האסונות של חורבן המקדש? כדי להציע הסבר לדבר, נקדים הערה על תופעה מעניינת שלא תמיד שמים אליה לב. הגמרא במסכת זבחים (ק"ה, ב) אומרת:

"כי אתא רב דימי אמר רבי, בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל: בשילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים, ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין, שנאמר (דברים לג, יב): 'חֲפָף עָלָיו כָּל הַיּוֹם', כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימין".

נמצא שהשכינה שרתה דווקא אצל בני רחל.

מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו? – כי בנימין לא היה במכירתו של יוסף.

וכך הם דברי הספרי (פיסקא שנב):

"כל השבטים היו במכירתו של יוסף, ובנימין לא היה במכירתו. אמר הקדוש ברוך הוא אם אני אומר לאלו שיבנו לי בית הבחירה כשהם מתפללים לפני איני מתמלא רחמים עליהם שלא היה להם רחמים על אחיהם".

לאחר שנמכר יוסף היה אפשר לחשוב שאין תקנה. "...עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲרֻבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל מִכְרָם בְּפָסֶף צִדִיק וְאֶבְיֹן בְּעֵבוֹר נְעֻלִים" (עמוס ב, ו). הפירוש הפשוט של הפסוק הוא על שחיתות שהיתה בימיו של עמוס, אבל חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק לז) דרשו זאת על מכירת יוסף: כתוב שמכרו את יוסף בעשרים כסף, וכל אחד קיבל שתי מטבעות וזוהו הוא קנה נעליים. חז"ל דורשים שהסיבה לחורבן היא מכירת יוסף.

מה הקשר? – ברור שחכמינו הבינו שהחטא הזה של אחים שמוכנים למכור אח ולהפקירו, לא הסתיים בספורו של יוסף, אלא זהו חטא שחוזר פעם אחר פעם. בעוונותינו הרבים החטא הזה עדיין אוכל בנו.

ובפרשת שמיני, כשחנכו את המשכן, התורה לקחה קרבנות מאהרון ומישראל, ואחד הקרבנות היה שעיר עזים, ואומר על כך המדרש בתורת כהנים (פרשת שמיני, פרשה א):

"וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף, יש בידכם בתחילה וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל".

הרי שכדי שתשרה השכינה צריך לכפר על חטא זה.

⁷ עבר את הגהת הרב.

מה ניתן לעשות כדי לתקן את החטא האיום הזה?

איתא במדרש תנחומא (פרשת בהעלותך סימן כא):

"הַבּוֹנֶה בְּשָׁמַיִם מַעְלוֹתָיו וְאַגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה" (עמוס ט ו) ... כביכול אימתי כסאו (מבוסס) [מבוסס] למעלה, בזמן שישראל עשוין אגודה אחת, לכך נאמר 'הַבּוֹנֶה בְּשָׁמַיִם מַעְלוֹתָיו', אימתי בזמן ש'אַגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה', וכן הוא אומר 'וַיְהִי בִישְׂרָוֶן מֶלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יַחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל' (דברים לג ה)".

העולה מן המדרש הוא שהתנאי להשראת השכינה הוא האחדות.

זה עתה הכנסנו את ספר התורה לארון הקודש, וכך כותב הרמב"ם (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה י, ז):

"מצווה לייחד לספר תורה מקום ולכבדו ולהדרו יותר מדאי, **דברים שבלוחות הברית הן הן שבכל ספר וספר**, לא ירוק אדם כנגד ספר תורה ולא יגלה ערותו כנגדו ולא יפשיט רגליו כנגדו ולא יניחנו על ראשו כמשאוי ולא יחזיר אחוריו לספר תורה אלא אם כן היה גבוה ממנו עשרה טפחים".

נמצא אם כן, שהשראת השכינה היא על ידי התורה והתנאי להשראת השכינה היא האחדות של עם ישראל.

נסיים בדברי רבינו בחיי (דברים לג, ה):

"וַיְהִי בִישְׂרָוֶן מֶלֶךְ" כל אחד מבני לוי יאמר עוד היה בישראל מלך והוא הקב"ה, והענין: ששרתה שכינה בישראל, ולכך הזכיר 'ישורון' שהוא לשון ראייה, על שם שראו בסיני כבוד השכינה עין בעין, ושם התאספו ראשי עם יחד שבטי ישראל לקבל אלהותו ומלכותו... ויהי בישורון מלך, זה הקב"ה, אימתי, בהתאסף ראשי עם, וכן הוא אומר (תהלים מז, ז): 'נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עִם - לַיהוָה אֲבָרְהֶם', בזמן שנאספו, וכן הכתוב אומר (עמוס ט, ו): 'הַבּוֹנֶה בְּשָׁמַיִם מַעְלוֹתָיו וְאַגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה' וגו', אימתי בונה בשמים מעלותיו, בזמן שאגדתי על ארץ יסדה".

עד כמה שידוע לי, ישיבת ברכת משה הינה הישיבה הראשונה בכל הארץ שקיימה תפילת ימים נוראים אחת לכל העדות.

אסיים בנימה אישית: כשאבי מורי חגג את יום הולדת ששים, הוא בכה. ואני עד אותו יום לא זוכר שראיתי אותו בוכה. הייתי נבוך. האם זהו בכי של שמחה או עצב? האם זו תודה על כך שהקב"ה סייע לו להגשים חלק משאיפותיי שלא כל אחד זוכה לכך, כי הוא תמיד חלם על עליה לארץ ישראל ועל חידוש דברי תורה והפצתם. האם זהו בכי של שמחה? – אבל מאידך, הדרך כל-כך ארוכה לפנינו. כל הזמן צצות בעיות חדשות, ואותו חטא של פילוג עדיין מנקר בינינו ולא נותן מנוחה.

אני רוצה לאחל לאבי מורי שיזכה לא רק להמשיך את כל מה שהוא זכה לעשות עד היום, אלא להרחיב את זה. חשוב מאוד שיוכר ברבים שיש אפשרות לחיות ע"פ התורה בלי להיות מפולגים כל הזמן. אבי מורי מחנך לעצמאות, כאשר כל אחד בדרך שלו מקובל.

אני רוצה להזכיר גם את אמי מורתי שהקב"ה ישלח לה רפואה שלמה ואריכות ימים. רוב היושבים פה לא מודעים לכך שכדי להיות רב באמריקה היה צריך שומר ראש שלא כל נודניק יגזול את זמנו של הרב... ולא רק זה: הבית תמיד מסודר, והאוכל בזמן, וכל הדאגות תמיד היו על אימי מורתי. נאחל להם שיזכו לראות רוב נחת מכל צאצאיהם, ויזכו לראות את השכינה שורה בישראל במהרה.

דבר ראש הישיבה⁸

מורי ורבותי, ידידים יקרים, אורחים נכבדים.

⁸ תמליל של דברי ראש הישיבה כפי שנאמרו מילה במילה.

בפרשת השבוע מסופר בפגישה יוסף עם אביו. 'ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפול על צוואריו ויבך על צוואריו עוד', מוסיף רש"י אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. האמת היא שמקור המדרש הזה לא ידוע אבל לפני רש"י זה היה.

לכאורה, אין הדבר מובן. מה פתאום ראה אבינו יעקב לקרוא את שמע דווקא ברגע שאליו ציפה וערג משך שנים רבות? הרי לקראת הפגישה הזאת תכנן וטרח להביא כל בני ביתו מארץ ישראל, ולקראת פגישה זו נראה אליו ה' במראות הלילה והבטיח לו לגוי גדול אשימך שם שניים ועשרים שנה התגעגע והתאבל על יוסף ובדיוק ברגע שבנה של רחל מופיע ונופל על צוואריו דווקא אז נזכר יעקב שלא קרא קריאת שמע, וצריך עכשיו לקרוא? תמיהה רבתי, עוד זאת הרי עדיין לא נצטוו כלל לקרוא קריאת שמע בערב ובוקר.

ברם, דבר גדול באו רבותינו ללמדנו במדרש זה. בפרשת ויחי מוצאים אנו שוב איזכור של 'שמע', ואף שם אין המדובר על המצווה הרגילה כי עדיין לא נצטוו. אומרת הגמרא בפסחים ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימים ונסתלקה ממנו שכינה אמר: שמא חס ושלום יש במיטתי פסול, אמרו לו בניו 'שמע ישראל ה' – לוהינו ה' אחד' כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, פתח יעקב אבינו ואמר: 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

עכשיו הדבר מובן. ועל פי התקדים שהוא נהגו שהעומדים אצל הגוסס, ר"ל, אומרים איתו 'שמע ישראל'. אמנם כתבו הפוסקים שגם כאשר אדם קורא את 'שמע' יום יום בערב ובבוקר עליו להתכוון לקבל עליו עול מלכות שמיים, להיות נהרג על קידוש השם המיוחד שזהו 'בכל נפשך' – אפילו נוטל את נפשך. והוא ה' הוא אחד גם אם האדם נדרש להקריב את חייו על ייחוד שמו הרי בכך הוא מקדם את תכלית הבריאה שהיא כולה מעידה על ייחוד ה'.

אולם, לא ברא הקב"ה את עולמו כדי שהאזהבים אותו יהרגו, חלילה, על קידוש ה'. תכליתו של העולם הוא שבני אדם יחיו ויקדשו שם שמיים בחייהם ולא במותם. רצונו של הבורא יתברך הוא להטיב עם יצוריו ולא להרע להם ח"ו. לשמח את מעשי ידיו ולא להעציב אותם. עשרים ושניים שנים התאבל יעקב אבינו על יוסף, אבל כל זה היה כדי שבסופו של דבר תתקיים בו התקווה שכולם כאחד, כל הבנים כולם, יענו כולם ביחד ויאמרו – ה' אחד. וזה לא יכול היה להתרחש אלא בהפגש כולם יחד, בלב שלם ואחדות מלאה.

נמצא, שהשמחה של המפגש של יעקב ויוסף, יחד עם כל שאר האחים, היא בעצם יצרה את קידוש ה' הכי גדול שיכול להיות. ועל כך קרא יעקב 'שמע ישראל ה' – לוהינו ה' אחד'. הוא האחד אשר סבב את המאורעות כך שגם את אשר חשבו לרעה ה' חשבה לטובה.

ברם, דרכי ההשגחה נסתרים, אין אנו מסוגלים להבין למה פוקדים אותנו צרות, למה במסילה אל הגילוי המופלא של קידוש ה' בשמחה, למה רצופה שכול וכאב? גם כאשר יעקב זוכה לראות את הנכדים מנשה ואפרים, גם אז נתקבץ בתוכו לבו בצער, בזוכרו 'זאני בבואי מפרן מתה עלי רחל'. עוד זאת כאשר מזכיר את בואו מפרן יש בכך יותר מרמז דק לעלילות של לבן שבקש לעקור את הכל, ואז נרדף היה יעקב, 'מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי?'. כאשר זכה אבינו יעקב לסקור בסקירה אחת כוללת את כל המשך השתלשלות האירועים והחוויות המשתרעים על שנים רבות מגיעים לשיאם בנקודת השמחה בפגישה עם יוסף, פתאום הרגיש בכל אבריו וגידי שאמנם כל קורות חייו בכל המקומות שנתגלגל שם, כולם כולם הובילו אל הרגע הזה ואז פרצה מתוך לבו, גרונו, הקריאה ה' – לוהינו ה' אחד'. לפעמים נראה לנו שהחיים הם פסקי פסקי, טלאי על גבי טלאי, דרכים עקלקלות ונתיבים משובשים שאינם מגיעים לשום מקום ואינם מתחברים זה לזה. ולא היא! מסלולו של האדם בעולם הוא אחד מתחילתו ועד סופו כי כך יצר אותו ה' אחד. והכל הולך אל מקום אחד. ברור שיש לאדם בחירה אבל התוצאה הסופית היא רק בידי שמיים. כמו בפאזל שמשחקים בו ילדים יש שכאשר מעמידים חלק מסויים במקום הנכון מיד מתבהרת התמונה כולה וכל החלקים כאילו מעצמם מגיעים למקומם המיועד ונוצרת שלמות אחת המשמחת את הלב ביופיה.

אשרי מי שמגיע למקום חפצו בשמחה והיא השמחה של קידוש ה' אחד. מבחינה זו כל אדם, אפילו קטן שבקטנים, יכול לאמץ לו את הדוגמא של יעקב אבינו. אשרי מי שמן השמים מזכים אותו לחיות ולהיווכח שאע"פ שעברו עליו תקופות שונות בחיים ובהם גם סבל ואבל ומצוקות לצד הצלחות ונחת אע"פ שגם

הגבורות מלוות בחולשה ויסורים וחוסר אונים, ר"ל, בסופו של דבר הקב"ה מביא אותו לידי שמחה הנובעת מעומק הלב.

כאשר האדם מכיר שהשמחה האמיתית מתבטאת בעצם בהכרה שהכל פועל יוצא של ייחוד שמו יתברך, אף אני הסתובבתי במדינות שונות וראו זה פלא - כאן ברחוב מצפה נבו התיישבו תלמידים שלי מן העבר, מן הערים שונים שבהם גרתי ופעלתי טורנטו, צ'רלסטון לונדון כאן ברחוב הקצר הזה. האם יכול להיות שכל הגיחות למקומות שונים בסופו של דבר כולם הוליכו לארצנו הקדושה, כולן הובילו למקום הזה לאכסניה זו של תורה. כמו שזכה דורנו לראות החזרת מלכות ישראל ושיבת העם לארצו. כך אנחנו כפרטים, כיחידים, זכינו להתכנס למקור הרצון. מעתה אף אני אומר כמו שאומר אבינו יעקב - 'שמע ישראל ה' - לווהינו ה' אחד'.

אודה לה' שזכיתי מעודי להסתופף בצילם של גדולי תורה. ברך אותי ה' יתברך בבת זוג אמיתית כמו שנאמר בכתוב: 'זהו לבשר אחד', 'שלח לה ה' רפואה ובריאות. זכינו בחסדי ה' לראות צאצאים עוסקים בתורה ובמצוות, 'אריך ה' שנותיהם בנחת ובנעימות. זיכני ה' בעלותי ארצה להתקבל כשותף עם חברים תלמיד חכם המצויינים במידות נעלות ונבנה כאן מקום תורה לתפארת. והזמין לי ה' תלמידים נאמנים בעלי כשרונות גדולים אשר בעזר ה' כמה מהם וודאי יאירו את עיני ישראל בתורה וחכמה. ועתה גם ספר תורה. על כל זה אני אומר כמו אבינו יעקב - 'שמע ישראל, ה' - לווהינו, ה' אחד'.

תתברכו כולכם לקדש שם שמיים מתוך שמחה ורוב טובה, ונזכה לראות בשמחת כל עם ישראל ובבנין המקדש, במהרה בימינו, אמן.